

ODMEVI NA DOGODKE

Milček Komelj

PRVEMU SLOVENSKEMU BIENALU ILUSTRACIJE NA POT

Ob dosedanjih slovenskih likovnih bienalih (male plastike in grafike) se je rodil še bienale knjižne ilustracije, vendar bolj kot iz golega zgledovanja iz potrebe, da se – ob ilustratorskih bienalih po svetu, kjer so slovenski avtorji navadno zelo opaženi – ustvari možnost za sproti pregled nad domačim gradivom, z nagradami pa tudi spodbudi to v širši umetnostni stroki razmeroma zapostavljeno in v glavnem na otroško ilustracijo skrčeno, a samo po sebi zelo pomembno in očarljivo dejavnost.

Govoriti o sodobni ilustraciji lahko sicer pomeni v očeh tipičnega umetnostnega zgodovinarja in slikarja govoriti o nečem obrobem, kar naj bi bilo neslikarsko zaznamovano z literaturo. Seveda pa je to le plod predstave o likovni umetnosti, izhajajoče iz določenega zgodovinskega trenutka, ki v osnovi zavrača narativnost. Gledano s širšimi zgodovinskimi očmi pa se izkaže, da je večina starejše umetnosti vendar v osnovi tudi (sicer ne knjižna) ilustracija. Kaj drugega so upodobitve davnih mitov in svetopisemske podobe kot upodabljanje vsem znanih, v književnosti zapisanih zgodb pa tudi opisovanj življenja svetnikov ali dogodivščin ljudi v njihovem ambientu? Seveda so motivi le osnova in slike občudujemo zaradi še vse česa drugega, četudi jih

do kraja razumevamo le v interakciji z njihovim „besedilom“.

Pozneje je sodobna umetnost sicer stopila na pota, ki so zavrгла motiv in iluzijo celo kot nepotrebnost ter ohranila le likovno senzacijo, to pa je prineslo vsakršnim pripovedim slabšalni sloves ilustrativnosti, ki je živ pogosto tudi še danes. Vendar slikanja zgodb, pa četudi le čisto individualnih, brez literarnega zaledja, nikakor še ni konec, čeravno si ne predstavljamo novih, v besedila odtisnjenih mitov, ki bi spet obvladali našo vsesplošno predstavnost, in umetniki raje slikajo kvečjemu vsak svojo nerazvidno zgodbo. V konec slikarskih pripovedi morda verjamejo teoretiki, življenje pa v svojih nepredvidljivih vzgibih še vedno ustvarja tudi literarne predstave in literarna dela, ki jih morda čaka vsesplošen, tudi v slikah potrjen uspeh. Res pa je, da je v takem kontekstu knjižna ilustracija videti nekakšen, predvsem za otroke primeren, ostanek starega in prav zato tudi posebno torišče preskusov avtorjev, ki jo vsake toliko časa žele modernizirati, ne da bi ji odvzeli z literaturo povezan pridih. In zato se stare možnosti, tistim, ki še znajo risati, iztekajo v ilustracijo, ki seveda ni relikv, marveč najbolj legitimni prostor zlasti figuralnih slikovnih pripovedovanj, ki jih omogoča sama zvrst. Zato pa je v njih tudi kar

* Besedilo je ponatisnjeno iz razstavnega kataloga 1. slovenskega bienala ilustracij, ki ga je v Cankarjevem domu v Ljubljani v dneh od 8. do 21. novembra 1993 pripravila Sekcija ilustratorjev ZDSLJU.

brž razvidna vsakršna ponaredba ali prisiljenost in zato je pri njej morda manj poskusov, ampak zasledujemo predvsem prilaganjanje novih likovnih prijemov standardni pripovedni osnovi. Toliko bolj pa so zanimivi redkejši napori avantgardnih avtorjev, ki so sami po sebi odmaknjeni od ilustrativnosti, a skušajo ustvariti v zvezi z njo novo možnost, ki pogosto vključuje celo vrisan tekst, ter posebej zvezo s knjižnim oblikovanjem, ki omogoča nove celostne zasnove, kakršne je v povojnem času pri nas vpeljal zlasti Tomaž Kržišnik. Seveda pa je treba za likovno ocenjevanje ilustracij poleg ugotavljanja ustreznosti dialoga s književno vsebino, kjer v najboljših primerih govorimo o kongenialnosti, imeti prav take in v likovnem pogledu nič manjše kriterije kot za siceršnje slikarstvo, saj je zgodba ali pesem le netivo in doživetje vsebine tudi v ilustraciji v najboljših primerih zažari predvsem skozi likovnost, se pravi skozi likovno kvaliteto, seveda idealno le v primerih, ko je literarno izhodišče kar najprimerneje izbrano v skladu s slikarjevim interesom oziroma značajem. Ilustracija je lahko prav tako avtorska izpoved kot katerokoli drugo likovno delo. Še več, celo mora biti. O tem govorijo najboljši ilustratorji tako v svetu kot pri nas.

Sama oblika ilustracije je namenjena seveda za knjigo (ali časopis) in jo gledamo na razstavah v izvirniku pravzaprav le zaradi originalnosti in zato, ker je zaradi tiskarskih odstopanj ta izvirnik vendar edini avtentičen; za današnjega človeka pa je (ali je bila do televizijskih risank, ki so v bistvu tudi dinamične ilustracije) prav zaradi usodne zveze s knjigo tudi kar najširše družbeno in vzgojno pomembna, ker omogoča v otroštvu s slikanicami prvi stik z likovno umetnostjo, prvi vzgib, ki odpira oči za likovno umetnost nasploh, in že zato bi morala biti deležna kar najširše družbene ljubezni. O njenem siceršnjem pomenu pa govorijo

dosedanji glavni dosežki, ki že sami po sebi nikakor niso zanemarljivi.

Njihova zgodovina je pri nas znana (osnovni pregled je priskrbelo Tatjana Pregl, posvečali pa so se ji zlasti Špelca Čopič, z zadnjim leksikalnim zarisom v *Enciklopediji Slovenije* in ob posameznih umetniki Marijan Tršar in še kdo.) Od iluminacij v srednjeveških rokopisnih knjigah, ki so dejavnost naših samostanov vključevale v nadnacionalni pretok idej tedanjega univerzalnega, bogu posvečenega sveta, segajo do današnjega razmaha prek nemških protestantskih grafik, Valvasorjevih slikarjev in baročnih, predvsem grbovnihih iluminacij, ali grafičnih križevih potov v molitvenikih ter redkih nenabožnih knjižnih ilustracij od druge polovice 19. stoletja dalje, za katere so si prizadevali zlasti književniki, ko je bil z Jurijem Šubicem prvič ilustriran tudi prizor iz *Martina Krpana*.

Do prvega modernejšega razcveta pa je v duhu nacionalne ozaveščenosti prišlo po začetku 20. stoletja z značajsko sicer različnimi spremljevalci „neliterarnih“ impresionistov, Vesnani: (Hinko Smrekar, Maksim Gaspari in Gvidon Birolla) ter njim sorodnim Ivanom Vavpotičem ali enako ilustrativnim Franom Tratnikom, ki so ustvarili izvrstne ilustracije literarno predelanim ljudskim pravljicam in še zlasti prozi naših realistov. Konstituirali so ilustracijo kot bistveno umetniško prvino, nekateri pa so prav v njej dosegli tudi svoj vrh. Ne nepremišljeno se je prav med njimi izbiralo tudi ime za nagrado tega bienala (ob dilemah pri odločanju pa se je nekajkrat usmerilo v sicer hudomušen Krpanov kij, ne nazadnje zato, ker je prav Levstikova pripoved pobudila najbrž najdaljšo vrsto ilustracij in postala skoraj nekakšen slovenski ilustratorski preskus.)

Po prvi svetovni vojni so nove oblike, včasih organsko zvezane z likovno izrisanim besedilom, vnesli dinamični France Kralj s *Kraljem Matjažem* ali

poetični Jakac in za njima lapidarni Pirnat, po vojni pa je prišlo do razmaha z umetniki, kot je bil zlasti Pregelj, fantastični Mihelič in še kdo. Pregljeve ilustracije Homerja so pomenile celo uvod v moderni prelom in v mnogočem osnovo za njegovo radikalno izpoved. Postopoma pa so se ilustracije vse bolj omejile na dela za mladino in otroke, kar jim je dalo razumljivo specifičen, v osnovi sicer nekoliko enostranski blažilno idiličen karakter, pri čemer so se uveljavile zlasti za pravljličnost občutljive umetnice, in tudi zato so postale ilustracije v zavesti odraslih, ki nimajo več majhnih otrok, manj prezentne. Bienale pa naj bi med drugim obudil tudi ilustriranje knjig za odrasle, ne le zgodbic ali pravljic, pa tudi časopisnih objav (kar skuša ta čas obnoviti uredništvo spremenjenih *Razgledov*).

Pričujoča razstava je izbor ilustracij, ki so jih umetniki poslali na natečaj, ne glede na to, ali so že izšle v tisku, in so v glavnem iz zadnjih let (a tudi desetletja starejše), medtem ko bodo prihodnji bienali zajemali le vsakokratne sprotne dosežke zadnjih štirih let. Kljub fragmentarnosti pa je iz njih dobro razviden sedanji položaj te umetnostne zvrsti pri nas. Večina jih je namenjena delom za otroke, in te so pogosto izrazito pravljlične, tako kot so tovrstne podobe v svetu nasploh, kar je potrdil tudi nedavni mednarodni bienale mladinske ilustracije v ljubljanskem Cankarjevem domu, ki je v resnici lebdel na krilih fantazije. Med njihovimi avtorji se je v povojnem času uveljavila s pravo šolo vrsta odličnih slikark, od katerih iz starejše generacije najbolj izstopajo vilinska Marlenka Stupica ali Lidija Osterc in ob njiju Ančka Goškik-Godec ali Marija Vogelnic in Roža Piščanec. Te občutljive dame so znale prisluhniti in izsanjati tisto pravljličnost, ki jo živijo le umetniki in otroci, in vtisniti njihovemu predstavnemu svetu svoj resnično dobrodejni pečat. V ne nazadnje hotelnem odklonu od tega tipa pa je pozneje

razviden tudi bolj hudomušno možat, pogosto h karikaturi in satiri ali vsaj duhovitosti nagibajoč se risarsko širokopoteznejši način, ki ga reprezentirata ob starejšem Božu Kosu na primer Kostja Gatnik ali Marjan Manček. Obe, zlasti pa prva smer, sta doživeli tudi svojo preroditev ali izpeljave v še mlajših nadaljevalcih. Tako je po svoji človeški občutljivosti in likovni rafiniranosti med pravljličarkami v svoji generaciji in tudi širše dosegla nesporen, lahko rečemo nedosežen vrh te „šole“ čudovita Marija Lucija Stupica, umetnica, ki slika svojo otožno pravljico, kot bi jo bil napisal Andersen nalašč zanjo, saj njeno popolno, sicer vase zaokroženo dognanost, hladno prežarja tudi tragično pretresljiv pridih transcendentalnega. Pri nekaterih avtorjih obeh „smeri“ pa so pogosta tudi bolj ali celo predvsem eklekticistična povzemanja, izzvenevajoča v sicer likovno dognane, kultivirane in precizne, a navznoter v bistvu precej prazne in zato res le „ilustrativne“ podobe. Med temi osnovnimi pristopi pa je opaziti tudi bolj osebne nove poetike avtorjev, ki se bodisi specializirajo ali pa svoj stil ponekod sproti formulirajo v skladu s specifično kulturo ali tematiko literarnega izhodišča oziroma s stili preteklosti (na primer v dekorativni navezavi na slikarske mojstre secesije, perzijske miniaturiste ali lastno daljno poreklo). Ob svojem siceršnjem slikarstvu ali kot specialisti med njimi vse bolj uspešno nastopajo na primer krhko rafinirani Danijel Demšar, poetična Huiqin Wang, kaligrafsko krasilna Kamila Volčanšek, slikovito arhaična ali raskavo strašljiva Irena Majcen ali prilagodljivo raznoliki in barviti Andrej Trobentar, barvno občutljiva Alenka Sottler, prvinsko linearni Silvan Omerzu, lapidarni Dušan Muc in še nekateri. Raven slovenske knjižne ilustracije je tudi s temi mlajšimi močmi razmeroma visoka; pripomniti bi bilo mogoče kvečjemu, da je tudi tu več variiranj v osnovi znanih pristopov in (ne nazadnje zaradi specializacije in

zadržkov do otroškega gledalca ali naročnika) manj poskusov, preliti vanjo siceršnje slikarstvo, kar bi vlilo ilustriranim knjigam tudi novo živo kri in jih lahko naredilo še bolj čisto slikarsko vznemirljive.

Ob vsem tem je samo upati, da bo večja pozornost, ki jo skuša ilustraciji nakloniti bienale, povezana tudi z naklonjenostjo založb; slednja bi lahko bistveno pripomogla k še večjemu zavzemanju umetnikov za to s knjigami povezano zvrst in njen razcvet v prihodnosti tako še prenovila. Zato upajmo, da bomo ponovno, kot nekoč, še pogosteje jemali mojstrske knjige – ne le za otroke – v roke tudi zaradi njihovih slik in da bodo tudi sedanji pisatelji in pesniki, tako kot nekdanj Cankar, čakali na svojega Smrekarja, Birolla ali Preglja, Miheliča in Maleša ali Bizovičarja. In celo za ilustriranje še mnogo bolj delikatni pesniki, ki jim je – kot vemo že od zagat s Prešernom – iz likovnega gradiva včasih težko poiskati že zgolj zasiloma ustrezno poetično likovno spremljavo. Bralci pa, da bomo uživali v celoviti lepoti novih knjig tudi kot gledalci s celostnim pogledom, ki zajame v dodatni vizualni dimenziji skozi zunanji videz tudi notranje bistvo, ki ga vsebuje vsaka polnokrvna umetnina in ga dobra ilustracija izgovarja na čisto svoj, tako slikarstvu kot literaturi zavezan način: kot inventivno interpretacijo. Taka interpretacija pa v stiku s književno umetnino izžareva tudi večpomensko barvitost slikarjevega lastnega ustvarjalnega duha in tako iz svoje

perspektive izrisuje tudi podobo naše umetniške risbe in še zlasti akvarelne ali v mešanih tehnikah na papirju formuliranega slikarstva nasploh.

Žirija v sestavi

Milček Komelj – predsednik,
Tatjana Pregelj Kobe,
Lucijan Bratuš,
Zdravko Papič,

je na prvem slovenskem bienalu ilustracije za nagrade, ki jih bo odslej podeljevala Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, predlagala naslednje avtorje:

1. **nagrado Hinka Smrekarja** je prejela Marija Lucija STUPICA za ilustracije v knjigi H. C. Andersena: *Mala morska deklica*
2. plaketo Hinka Smrekarja sta prejela: Alenka SOTLER za ilustracije v knjigi Lojzeta Krakarja: *Prišel je lev*. Daniel DEMŠAR za ilustracije v knjigi *Arabske ljudske basni*
3. Priznanje Hinka Smrekarja so prejeli: Maja JANČIČ za ilustracije v knjigi Frančka Rudolfa: *Lepa muca in lepi muc* HUIQIN WANG za ilustracije v knjigi pravljic kitajskih manjšin: *Brokatna podoba* Rudi SKOČIR za ilustracije v knjigi: *Modrost kralja Salomona*